

En historie fra Holbergs dage

AF POUL CHRISTENSEN

I 1730'erne var statsmagten blevet interesseret i skoleforholdene på landet, og man forsøgte at få indført almindelig skolegang overalt i riget. En forordning herom blev udsendt, men det voldte en del kval at få den ført ud i livet, bl. a. fordi de enkelte godsejeres holdning til problemet også betød noget for planernes realisering.

På Hanstholm havde man længe haft skoler, men det er uvist, hvor mange børn der gik i skole på de tider. En indberetning i bispearkivet tyder ikke på, at standarden var ret høj.

Skoleforordningen gav også på Hanstholmen nogle vanskeligheder, som medførte, at bølgerne i det lille samfund i en periode kom til at gå højt. Man fik en skolesag så kuriøs, at Holberg kunne have skrevet en komedie deraf. Vi vil ikke skrive en komedie, men nøjes med at pille det ud af de gamle papirer, der fortæller os historien, og historien er både underholdende og indeholder også en morale, hvorved vi jo er helt på linje med gamle fader Holberg.

Det hele startede med at degnen, den aldrende Edvert Olesen, i midten af 1740'erne måtte tage sig en medhjælp, som kunne forestå undervisningen ved skolen i Rær. Det blev en mand ved navn Jens Svendsen Rodsted¹), men det var åbenbart ikke den rigtige, man havde fået fat i, for snart begyndte bønderne at beholde deres børn hjemme fra skolen. Edvert Olesen forsøgte så i stedet at få en undervisning i gang ved hjælp af sin dattersøn, som han åbenbart gerne så som sin efterfølger i embedet, men det blandede man sig i fra "herskabets" side, dvs. fra Nørtorp. Ridefogeden Laurits Toft forbød bønderne at betale skolepenge til degnen, og det er sandsynligvis Toft, der har fået puttet Jens Rodsted ind som skoleholder.

Måske havde det været en løsning på problemet, hvis degnens dattersøn, Herman Nielsen var blevet degn og skoleholder i Rær, han var en snes år gammel, og kunne både læse, skrive og regne, men det viste sig, at han slet ikke ville. Han kunne nemlig regne så godt, at han ikke havde lyst til at efterfølge bedstefaderen i et så ringe kald. Han ville hellere sejle, og hverken hans forældre eller bedstefaderen kunne overtale ham til at gå ind i den gejstlige tjeneste. Edvert Olesen måtte så i stedet bede om, at et par lokale mænd hjalp ham med hans degnetjeneste.

Skoleholderproblemet var ikke løst, og da det lakkede mod jul i 1747 besluttede præsten, Josias Kornbeck at gøre noget ved sagen. Han sørgede først for at formane bønderne til at lade deres børn gå i skole til Jens Rodsted, og da de nægtede, bad han om at få deres skriftlige begrundelse i hvert enkelt tilfælde. Det hele er stillet smukt op på papir, så sagen er lige til at køre frem for højere myndigheder. Naturligvis skal Jens Rodsted fjernes, men bag det hele lå også den lille kamp mellem præst og degn på den ene side, og herskabet eller ridefogeden på

den anden, en kamp, som man fornemmer i flere sager fra disse år.

Bøndernes klage er ellers god nok. Vi kommer hele skoledistriktet rundt og får hver enkelt faders klage over skoleholderen, at det er ikke småting man må høre. Mads Mogensens lægger for og kan berette, at Jens Rodsted havde ladet en af de større drenge holde hans søn, og efter at denne havde fået trukket bukserne ned, så traktede Jens Rodsted ham med riset. En anden gang havde han slået drengen i hænderne, så blodet løb af fingrene, og han kunne finde på at sparke lillebroderen om, for derefter at sætte støvlen ned mod halsen på drengen, så han ikke kunne røre sig.

Ellers klager alle bønderne over, at deres børn ikke lærte noget i skolen, og det behøver jo ikke at være lærerens skyld. Men tvivlen bortvejres, når man hører at Jens Rodsted som oftest lod børnene passe sig selv, mens han gik på jagt med sin bøsse, eller var ude for at sætte fuglesnarer op. Inden han gik, satte han dog Christen Hedegårds søn til at være lærer, mens han var væk, og truede ellers børnene til at holde mund derhjemme om, hvad der skete i Rær skole, eller måske rettere hvad der ikke skete.

Var han endelig tilstede i skolen, så sad han og lavede ravsmykker i timerne, knapper og perler af de klumper, som han gik og samlede op, når han som en sand Nimrod og et naturbarn tumlede rundt ude i naturen, som han åbenbart satte højere end bøndernes snottede unger.

Listen over klager er lang, og vi vil ikke gennemgå alt det støv, der hvirvles op, men kan da se, at nogle af bønderne havde fundet andre løsninger på problemet. De der boede nordligst i sognet holdt deres egen omgangsskoleholder, og Peder i Borup sendte sine børn til skoleholderen ude i Sårup. Det lå jo da også nærmere.

Præsten bærer klagen frem for biskoppen med en grundig følgeskrivelse. Hverken han eller kapellanen har ganske vist haft noget at udsætte på skoleholderen, når de har været på visitats i skolen, men af bønderne har de alene erfaret om Jens Rodsteds forhold i skolen, og da nu ingen bønder vil, - trods formaninger - sende deres børn i skole, så foreslår han, at manden fyres fra stillingen. Desuden foreslår han, at Edvert Olesen selv overtager skoleholdet i den kommende vinter - åbenbart for at være sikker på at slippe af med Jens Rodsted - for så til næste år at få en skikkelig substitut, som vil kunne være den gamle degn til en virkelig støtte i hans arbejde.

Biskop Brorson i Ålborg er helt enig og beder den gode pastor i Rær om at fyre skoleholderen, og det skulle jo være en enkel sag set fra bispestolen i Ålborg, men i Rær er der hensyn at tage, ikke mindst til herskabet på Nørtorp, som åbenbart søger at beskytte den uduelige lærer, så pastor Kornbeck beder provst Praëm i Hjørdal om at foretage det fornødne. Provsten undslår sig imidlertid og foreslår ganske enkelt sin embedsbroder at oplæse bispens afsættelsesbrev for skolelæreren.

Pastor Kornbeck stikker halen mellem benene, stopper bispens brev i hænderne på et par bønder og sender dem hen til læreren for at læse skrivelsen op, men uden resultat.

¹ Jens Svendsen Rodsted var født 1720 i Thisted, søn af Jens Christensen Rodsted og Maren Pedersdatter. Opkaldt efter den rige købmand Jens Svendsen.

Jens griner ad bønderne, sætter lås på skolestuen og bli'r boende.

Præsten henvender sig nu til amtmand Schinckel i Thisted for at få ham til at ordne sagen, men han var åbenbart i sit humoristiske hjørne og afviste den arme præst med et citat fra Lukas kap. 16: "Hører de ikke Moses og profeterne, så vil de heller ikke lade sig overbevise, selv om en opstod fra de døde." Hertil føjer han, at der må være nogle, som styrker skoleholderen i hans ondskab, og selv om han ikke nævner hvem, så er det ikke videre usandsynligt, at han aner noget om den lille politik på Hanstholmen. Og så henviser han iøvrigt til stiftsbefalingsmand Holck og biskoppen og sender da hr. Kornbeck de bedste hilsener, hvorefter vor arme præst er lige vidt. Overfor biskoppen fralægger præsten sig nu alt ansvar.

Det som er passeret, er nedfældet på prent til biskoppens underretning, men nu kommer der et interessant "PS."

Da herren i Rær Præstegård er ved at slutte sit referat af sine anstrengelser, får han at vide, at Jens Rodsted er på vej til Ålborg for at tale sin sag overfor biskoppen, oven i købet med de bedste skudsmål i tasken fra såvel præst, degn, som de forældre, hvis børn han i månedsvis har misrøgtet. - Tableau!

Hr. Kornbeck må have krummet tærne i støvlerne, da han skrev videre, men han prøver nu at overbevise biskoppen om, at han så sandelig intet vidste om Jens Rodsteds forhold, da denne en dag mødte op hos ham og fortalte, at en kvinde i Norge havde fattet kærlighed til ham, og havde et degneembede stående parat til ham på Sørlandet. Det var jo en fin chance til at slippe af med manden, så han fik hele armen, hvorefter manden gik videre til degnen og bønderne med samme historie, og de øjnede alle en chance til at komme af med manden og gav ham en fin anbefaling. Men der var "falske skalke i båden", som præsten skriver, Jens stoppede de fine papirer i skuffen og blev i Rær skole, til det blev for hedt for ham, hvorefter han drog til biskoppen med ridefogeden på Nørtorp og de fine udtalelser i ryggen.

Der blev talt meget på Holmen i de dage, og da ridefogeden nu går ind i striden på lærerens side og prøver at sværte den gamle degn til, så nødes Edvert Olesen - efter 50 år i embedet - at gå rundt i sognet og indsamle skriftlige udsagn om sin embedsførelse og levned iøvrigt. Der er mere end 50 underskrifter på en meget positiv udtalelse, som han åbenbart selv har skrevet, så man må da sige, at der har været almindelig opbakning bag den gamle degn.

Ridefogedens indblanding har naturligvis til hensigt at støtte Jens Rodsted ved at tilsmudse Edvert Olesen, og det er unægtelig den lille politik, der her dyrkes. Hvor stærkt han i virke ligheden har været involveret, er svært at se, men i hvert fald skriver han til biskoppen bl. a. at i de 10 år han har boet i sognet, har degnen "været meget inclineret for brændevin, og han, såvel som flere, har fundet ham beskænket, liggende på vejen hjem til hans hus fra den kirke, hvor gudstjenesten sidst har været forrettet. Drikker sig endnu skammelig fuld, og når han i undseelse for verden ej tykkes selv at søge utilladelig krohytte, går hans flaske derhen, sålænge hans pung fornår, eller krokonen vil skrive streger."

Dernæst beskriver han, hvorledes den gamle degn slår sin kone, så selv præsten må hen og tale manden tilrette. Det er jo i Holbergs tid, så der er vel nok noget om det ridefogeden skriver, men vores forargelse bør næppe måles med nutidig målestok. Derimod er der måske nok så stor grund til at blive forarget over, at ridefogeden, 4 dage før han skriver brevet, har været hos den ulovlige kroholder og har forsegleet Mads Mogensens brændevinstap, indtil der kan blive rejst sag mod manden for ulovligt krohold. Det forekommer næppe sandsynligt, at den gode Laurits Toft efter 10 år i sognet først lige i disse dage er blevet klar over, at Mads i husmandsstedet holder sin egen højst private kro for dem, som nu ønsker at drikke sig en tår uden for hjemmets fire vægge. Man bliver ikke overbevist, når Laurits Toft skriver, at han ikke har gjort dette "af had eller vrede" mod Mads, "men alene i en retskaffen fortrydelse over så syndig en levemåde og den deraf flydende store forargelse". Den gode ridefoged beder derefter om at man, uagtet hvad man så eller vil gøre med Jens i skolestuen, så sørger for at degnen får sig en substitut, thi den gamle Edvert Olesen er ganske uanvendelig i sit embede. Det sidste kan han måske godt have haft ret i. Edvert Olesen var på daværende tidspunkt 74 år gammel.

Her ender historien vel, men det er ofte de små "PS"-er, der sætter krydderi på det hele, og Holberg forstod jo at sætte krydderi på sine historier. Året efter måtte en vis Margaretha Catarina Wendel, som tjente hos Laurids Toft, stå offentlig skrifte for begået lejemål med den *forrige* skoleholder i Rær, Jens Svendsen Rodsted, og endnu et år senere måtte Anne fra Pugdahl stå skrifte i samme anledning. Den barnefader, som hun udlagde, var såmænd hr. Laurits Toft, og det har næppe behaget den forargede ridefoged, som i de dage lagde op til giftermål med et af de bedre partier på egnen, enken Karen Nielsdatter Hesseldahl. Hendes afdøde mand var forresten en søn af degnen Edvert Olesen.

Sådan kan tingene væve sig ind i hinanden. Holberg havde vel på det tidspunkt fået skrevet de komedier, han skulle have skrevet, og Laurits Toft havde travlt med at indrette sig som proprietær på Ullerupgård. Han hørte for fremtiden til i et andet miljø end blandt fæstebønder på Hanstholmen.

KILDER:

Aalborg Bispearkiv (C 1, pakke 112): Kirke, skole og fattigsager fra landsognene Rær, Hansted og Vigsø kirkebog.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og Vester Hanherred 1976, side 85-90).